

Nr 30.

Ankom till Riksdagens kansli den 24 maj 1910 kl. 3 e. m.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 13, i anledning af Andra kammarens beslut angående väckt motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t rörande kyrkornas upplåtande för folkbildningsarbetet.

Sedan Andra kammaren, efter föredragning af dess tillfälliga utskotts utlåtande nr 37, angående herr Starbäcks motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t, rörande kyrkornas upplåtande för folkbildningsarbetet, »för sin del beslutat, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t såväl utreda dispositionsrätten till kyrkorna som ock taga i öfvervägande, hvilka anstalter som må kunna träffas för att befordra kyrkornas tillgänglighet för folkbildningsarbetet, i den mån sådant är behöfligt och med kyrkornas helgd förenligt, samt, därest verkställd utredning därtill gifver anledning, för Riksdagen framlägga förslag i frågan», har detta beslut delgifvits Första kammaren, som hänvisat ärendet till behandling af sitt andra tillfälliga utskott.

Motionären hade i sin ofvannämnda, i Andra kammaren väckta motion, nr 191, föreslagit, »att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa, det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning om hvilka bestämmelser lämpligen böra stadgas för kyrkornas upplåtande i folkbildningsarbetets tjänst och snarast möjligt härom framlägga förslag till Riksdagen»; och till stöd för motionen hade i densamma anförts följande:

»Det är nu tjugofem år sedan Riksdagen första gången ställde medel till Kungl. Maj:ts förfogande »att användas till understöd åt sådana anstalter eller föreningar, som anordnade föreläsningskurser för arbetarklassen». Det gällde då 15,000 kronor. I år föreslås för samma ändamål

Motionen.

Motionärens motivering.

mål, om ock under något olika benämning, att anslaget för 1911 skall utgå med 235,000 kronor, och då detta belopp af förra årets Riksdag beviljades för 1910, finnes ingen anledning antaga, att ej detta kraf äfven i år vinner Riksdagens bifall. Dessa siffror peka på en storartad anslutning till denna föreläsningsverksamhet, som med rätta kan benämnas en folkrörelse. Äfven på annat sätt har man sökt tillgodose det stigande bildningsintresset. Såväl från Uppsala som Lunds universitet ha föreläsningar utom universiteten, understödda af statsanslag, anordnats; anslag ha äfven beviljats för sommarkurser i Stockholm senast för år 1910, och slutligen må i detta sammanhang omnämnas, att genom initiativ från olika håll, t. ex. olika nationsföreningar vid Uppsala universitet, s. k. hembygdskurser anordnats i skilda trakter af landet, och i många fall ha dessa vunnit en verkligen imponerande tillslutning.

På många håll har såsom ett synnerligen viktigt bildningsmedel äfven tonkonsten fått sig en plats anvisad på föreläsningsverksamhetens program. Då musikaliska prestationer för att kunna motsvara något så när högt ställda fordringar och tjäna folkbildningssyftet äro förenade med rätt stora kostnader, ha emellertid helt naturligt möjligheterna för beredandet af god musikalisk underhållning till omväxling med föreläsningarna varit ganska små. Det var därför med glädje, intresserade hälsade den skrifvelse, som Musikaliska akademien i oktober 1909 afåt till Kungl. Maj:t, och som gick ut på äskandet af ett anslag på 50,000 kronor, hvilket skulle användas till inrättande af offentliga orkestrar. Genom dessa statsunderstödda orkestrar skulle beredas en fast grundval för skapandet på skilda orter i vårt land af musikcentra, från hvilka musiklifvet i orten komme att röna ett befruktande och eggande inflytande. Orkesterns verksamhet skulle icke förbehållas endast förläggningssorten, utan omfatta äfven närbelägna städer, köpingar, municipalsamhällen eller landskommuner. Det är beklagligt, att Kungl. Maj:t icke ansett lämpligt att till instundande Riksdag inkomma med proposition i ämnet; men frågan är säkerligen sådan, att den förr eller senare kommer att vinna sin lösning i den riktning, Musikaliska akademien tänkt sig.

Redan nu visar det sig såväl vid enskilda föreläsningar ute i bygderna som särskildt vid de olika slagen af sommarkurser och de vid dem arrangerade konserterna, att inga andra lokaler än kyrkorna kunna motsvara det behof af utrymme, som vid ett större tillopp af åhörare yppar sig. Ännu mera kommer nödvändigheten af kyrkornas upplåtelse för nu angifna folkbildningsändamål att framträda, när en gång det önskemål, som i den ofvannämnda hem-

ställan från Musikaliska akademien kommit till uttryck, blifvit omsatt i verkligheten. För öfrigt är på många ställen äfven i mindre samhällen i vårt land det musikaliska intresset så lifaktigt, att konserter af hög musikalisk kvalitet och med understundom rätt omfattande orkestral apparat kunna anordnas, och äfven för dem är tillgången till lämplig lokal ett nödvändigt villkor. Här torde dessutom uppmärksamheten böra fästas vid det väldiga uppsving den fyrstämmiga manssången ej minst under de sista åren kan uppvisa, och det torde ej kunna förnekas att äfven denna gren af musiken gjort och gör en synnerligen afsevärd insats i folkbildningsarbetet. Måhända är det den, som lättast kan nå de aflägsnaste bygderna, och just där finnes i vanliga fall ingen annan lämplig konsertlokal än just kyrkan.

Då staten årligen offrar så stora rummor i här berörda syfte, är det tydligen enbart därför af stor betydelse att se till, att de hinder, som på de olika orterna kunna möta den verksamhet, som staten vill främja, icke äro af den beskaffenhet, att desamma genom statens försorg kunna aflägsnas. Det kan ej heller förnekas, att de bildningsmedel, som på ena eller andra sättet, genom föreläsningssyftighet eller genom anordnandet af konserter, på enskildas initiativ erbjudas allmänheten, på ett lyckligt och ofta synnerligen ingripande sätt komplettera denna statens verksamhet. Under sådana omständigheter synes det vara ett klart framträdande intresse för staten, att äfven denna enskilda verksamhet på allt sätt underlättas. Men för all denna folkbildningsverksamhet är ett af de allra viktigaste krafven, att tillgång finnes på rymliga, i akustiskt afseende goda och i öfrigt så lämpliga lokaler som möjligt. Det torde vara allmänt bekant och ej behöfva ledas i bevis, att på många ställen i vårt land sådana lokaler ej kunna erhållas annat än genom upplåtelse af kyrkan; och denna borde sålunda under vissa villkor alltid vara tillgänglig för sådana föreläsningar eller konserter, om hvilka här är fråga.

Sedan långa tider tillbaka torde det ock ha varit allmänt brukligt, att kyrkorna användts vid konserters hållande, och under senare år ha de äfven på sina ställen upplåtits för föreläsningar. Så under de af Östgöta nation i Uppsala anordnade hembygdskurserna vid Åtvidaberg (bilaga I). Mångenstädes ha emellertid prästerna med eller utan angifvande af skäl vägrat tillträde till kyrkan, och det har understundom händt, att på denna grund en ort gått miste om en musikalisk prestation, som säkerligen af ett stort antal samhällsmedlemmar skulle med nöje och behållning åhörts. Ett exempel på huru vid ett tillfälle, då mycket arbete nedlagts för ernåendet af ett gediget resultat, kan tillgå, har

kommit till min kännedom, och såsom i hög grad belysande tillåter jag mig något närmare relatera detsamma.

Med understöd af föreläsningsbyrån vid Uppsala universitet skulle i ett större samhälle i juni 1907 anordnas s. k. sommarkurser. Vid kurserna, som skulle öppnas af länets höfding, skulle följande föreläsningar hållas:

- professor N. Söderblom: Martin Luther (4 föreläsningar),
- lektor K. Nordlund: Sveriges riksdag (4 föreläsningar),
- häradshöfding G. Ribbing: Jordbesittningsförhållanden i Sverige (4 föreläsningar),
- professor U. Quensel: Läran om bakterier och dess betydelse för den allmänna hälsovården (4 föreläsningar),
- professor E. Stave: Lidandeproblemet i Gamla Testamentet (2 föreläsningar),
- fil. kand. J. Boethius: Våra allmogemåls uppkomst med särskild hänsyn till dalmålet (1 föreläsning).

En diskussion i skiftesfrågan, inledd af skiftesstadgekommitténs ordförande häradshöfding Ribbing, skulle gå af stapeln; en konsert af allmogekörer afhållas och slutligen var en utställning med arbeten af bland andra prins Eugen, Zorn och Carl Larsson anordnad. Som man ser, var programmet, man kan väl säga, storartadt, och det är tydligt, att många krafter satts i gång, att stor möda och mycket lefvande intresse nedlagts på den goda saken, hvilken hvarje verklig upplysningsvän väl med all makt borde söka främja. Emellertid inlämnades till platsens kyrkoherde en anhållan, att kyrkan skulle upplåtas för konserten (programmet för denna meddelas i bilaga II) och »för en eller annan af de utsatta föreläsningarna, för den händelse annan för ändamålet anskaffad lokal skulle visa sig för liten». Svaret härpå blef, att kyrkan icke kunde upplåtas för konserten och med afseende på föreläsningarna endast för professorerna Stave och Söderblom. Bestyrelsen för sommarkurserna sammanträdde nu och beslöt, att saken om möjligt skulle hänskjutas till kyrkorådet, men kyrkoherden svarade på en hemställan till honom härom, »att han ansåg sig sakna skäl till att för sådant ändamål sammankalla kyrkorådet». Nämnas bör, att enligt mig lämnad trovärdig underrättelse skälet, hvarför kyrkoherden vägrade kyrkans användande för konserten, ej var något annat, än att vid ett föregående konserttillfälle, då i sista stund den anförare, som från början var utsedd, insjuknat, konserten ändå hölls, trots kyrkoherdens uttryckliga förbud, under ledning af en misshaglig dirigent, men utan ändring af det ursprung-

liga programmet, hvilket väl härvidlag borde vara det enbart bestämmande.

Det får väl anses troligt, att vid ett fall sådant som detta känslan af att »Guds hus» ej på något sätt får profaneras är det ledande motivet för vederbörandes handlingssätt. Jag för min del kan förstå en sådan känsla och anser också, att den inom vissa gränser bör respekteras. Men hvad som icke är profanerande på ett ställe är det ej heller på ett annat, och en fördomsfull kyrklig myndighet skall ej i bigott fanatism kunna hindra en verksamhet, som det ligger i statens intresse att främja och som staten med betydliga medel också understödjer. Sådana fall som det nyss omnämnda mana fördenskull till en undersökning, om icke genom statsmakternas försorg en allmängiltig lag kan stiftas, enligt hvilken kyrka skall upplåtas för sådant ändamål, som tjänar folkbildningen.

En annan omständighet, som talar härför, torde vara af den beskaffenhet, att den ej här bör förbigås. Kyrkobyggnaderna representera allestädes stora kapital. En uppgift å taxeringsvärdena, som åsatts en del kyrkor i Stockholm, kan i detta hänseende lämna en god ledning (bilaga III) för att härom bilda sig ett omdöme. Det är då svårt att underlåta den reflexionen, att det knappast är lämpligt, att byggnader, som kostat så stora summor och hvilkas underhåll säkerligen för de skattdragande är ganska betungande, i allmänhet under sex dagar af sju stå utan användning. Och detta missförhållande blir desto mer framträdande, om de dyrbara byggnadernas uppförande, tack vare den kommunala röstskalan, kunnat beslutas af en minoritet, såsom vid beslutet om Katarina församlings delning, då 170 röstande med 1,495 röster genomdrefvo denna mot 608 röstande med 1,437 röster. Vore det icke en ur alla synpunkter välbetänkt åtgärd att för ett sådant ändamål som folkets uppfostran öppna templen?

Hvarken i kyrkolagen eller i kungl. förordningen af den 21 mars 1862 angående kyrko- och skolråd förekomma, efter hvad jag kunnat finna, några bestämmelser införda beträffande kyrkans upplåtande för mer eller mindre profana ändamål. På de flesta ställen torde hittills praxis varit den, att kyrkoherden eller hans ställföreträdare ansetts själfskrifven att ensam häröfver bestämma, och om också på ett eller annat håll man velat vädja till den högre instans, som kyrkoråd eller kyrkostämma måste anses utgöra, har, då denna myndighets sammanträdande dels berott på den själfskrifna ordförandens befogenhet att kalla, dels ofta varit förenad med för stor tidsutdräkt, vid kyrkoherdens utslag fått bero. Detta torde undantagslöst ha varit fallet med afseende på granskningen

af de program, som vid i kyrkan hållna konserter skulle komma till utförande. Att härigenom ofta åtskilligt trassel och missnöje åstadkommes är ju tydligt, om också ej, såsom det ofvan anförda exemplet visar, programmet för en för flera dagar planlagd folkbildningsfest på ett betänkligt sätt rubbas. Med afseende på denna del af frågan ber jag att få hänvisa till bilaga IV.

Allt synes sålunda tala för att statsmakterna reglerande ingripa, så att icke det folkbildningsarbete, som understödt af staten öfver hela vårt land håller på att arbeta sig fram på ett sannerligen storartadt sätt och för hvilket främjande så många goda krafter äro i rörelse, på ett olämpligt sätt hindras i sin utveckling. Först och främst synes det vara af nöden att från en ljusskygg och bigott obskurantism undandraga den så godt som ensambestämmande rätten öfver de lokaler, som på många håll äro de enda för folkbildningsändamålet fullt lämpliga, och i och med detsamma en åtgärd i sådan riktning vidtages, borde man söka åstadkomma, att den bestämmelse, som sattes i stället, verkade såvidt möjligt enhetligt för hela riket. Det förefaller, som om dessa önskemål skulle kunna uppnås därigenom, att åt vissa myndigheter uppdrages granskningsrätten af sådan verksamhets beskaffenhet, som för sitt ändamålsenliga framträdande fordrade kyrkornas upplåtelse. Hvad den musikaliska delen af en sådan verksamhet angår, synes Musikaliska akademien vara rätt forum att afgöra ett programs lämplighet, och föreläsningarnes bedömande kunde lämpligen uppdragas åt universitetens föreläsningsbyråer eller folkbildningsförbundets styrelse. Det ligger i sakens natur, att dessa korporationer många gånger skulle anse sig ur stånd att afgifva ett bestämdt utlåtande på grund af bristande kännedom om konsertledarnes förmåga eller föreläsarens kvalitet. Men meningen är ju den att betrygga de verkligt goda prestationernas framförande. Hade ofvannämnda myndigheter uttalat sitt gillande, skulle vederbörande anordnare af konsert, föreläsning eller kurser, omfattande båda slagen af bildningsmedel, äga ovägerlig rätt att härför få kyrkan upplåten. Härmed har naturligen endast en antydning kunnat lämnas om huru måhända den synnerligen viktiga frågan skulle kunna lösas; att framkomma med ett bestämdt formuleradt förslag är för en enskild motionär knappast möjligt.»

De i motionen åberopade bilagor voro af följande innehåll:

Motionens
bilagor.

Bilaga 1.

Uppsala 2 februari 1910.

H. herr lektor Karl Starbäck, Stockholm.

På uppmaning af kandidat Thulin får jag härmed lämna uppgift om de föreläsningar, som under Östgöta Nations hembygdskurs i Åtvidaberg höllos i kyrkan:

friherre Th. Adelsvärd, »Åtvidabergs historia» (2 förel.),

docent E. Aurelius, »Om evangeliernas uppkomst» (3 förel.),

fil. kand. E. J:son Thulin, »Alkoholfrågan ur socialpolitikens ljus» (2 förel.),

docent E. Andersson, »Det gamla Egypten» (2 förel.),

fil. kand. T. Fogelqvist, »Emigration och hemkultur»,

docent G. Danell, »Östgötamål och svenskt riksspråk förr och nu» (2 förel.)

Dessutom gick en studentkonsert, en orgelkonsert samt kursens avslutning (med ett kortare anförande af undertecknad) äfvenledes af stapeln i kyrkan.

De föredrag, som *inte* höllos i kyrkan, voro dels sådana som voro åtföljda af skioptikonbilder, dels sådana som voro anordnade i samband med samkväm, dels de med mycket åskådningsmaterial (professor A. Wiréns öfver Härstamningsläran). Diskussionerna ansågos ej heller böra hållas i kyrkan.

Orsaken till att föreläsningarna höllos i kyrkan var den stora anslutningen af kursdeltagare (800 mot beräknade 200 à 300), hvilka knappast kunde rymmas i någon annan lokal.

Yngve Hugo.

Bilaga 2.

Afskrift.

Program.

Körsånger:

Unisona sånger:

Sångarfanan.....	F. A. Frieberg.	Vindarne smeka	
Naturen och hjärtat	O. Lindblad.	Hvar än du fjärran är	A. Tegnér.
Härliga land	J. E. Nordblom.	Du gamla, du fria ...	Folkv. fr. Norrland.
Morgonen	Aug. Söderman.	Atenarnes sång.....	J. Sibelius.
Sjung, sjung	»	Om sommaren sköna	Sv. folkvisa.
En junidag	G. Wennerberg.	Frihetssång.....	H. Alfvén.
Guds lof i naturen ...	L. van Beethoven.	Lofvad vare Herren	Gaml. salm. 303.
Dalkarlasång	O. Lindblad.	Eja, mitt hjärta.....	»
		Den blida vår är inne	Salm 392: 1, 2, 3.

Uppgift

å de uppskattningsvärden, som af vederbörande taxeringsmyndigheter år 1908 åsatts nedannämnda kyrkor i Stockholm.

Kyrkans namn.	1908 års uppskattningsvärde.	Kyrkans namn	1908 års uppskattningsvärde.
Storkyrkan.....	kr. 900,000:—	Gustaf Wasa kyrka	1,014,800:—
Finska kyrkan ..	» 28,400:—	Matteus »	260,000:—
Tyska »	» 800,000:—	Hedvig Eleonora »	1,263,000:—
Klara kyrka.....	» 820,000:—	Oscars »	800,000:—
Jakobs »	» 500,000:—	Maria »	340,000:—
Johannes »	» 1,000,000:—	Sofia »	700,000:—
Blasieholmskyrkan	» 200,000:—	Kungsholms »	650,000:—
Adolf Fredriks kyrka...	» 396,000:—		

Anm. Den tomt, hvarå Engelbrekts kyrka kommer att uppföras, har åsatts ett uppskattningsvärde af 824,000:— kronor. Stefanskyrkan, Skeppholmskyrkan, Gustaf Adolfs-kyrkan, Djurgårdskyrkan och Katarina kyrka hafva ej åsatts några uppskattningsvärden.

Stockholm i öfverståthållarämbetets afdelning för uppbördsärenden den 23 januari 1909.

N. N.

Folkvisan i kulturarbetets tjänst.

För Dagens Nyheter af Hugo Alfvén.

Redan i hedonhös kände man musikens makt öfver människosinnet, tonernas förmåga att elda, hänföra, trösta, stämma till andakt, att lyfta känslövrlden i alla dess skiftningar högt ofvan hvardagens svåra tunga. Ingen konstart äger ett så omedelbart herravälde öfver själen, kan i så hög grad påverka inbillningen i en viss riktning. Detta har också gjort, att musiken blifvit alltmer anlitad som uppfostringsmedel i de flesta länders sociala kulturarbete, ofta nog med stats- eller kommunalunderstöd. I Sverige har under senare år arbetats energiskt för musikens popularisering, för dess inträngande i folkets bredare lager, och dessa bemödanden ha krönts med den bästa framgång. De regelbundet återkommande, af Orkesterföreningen gifna söndagskonserterna med låga pris i Göteborgs konserthus äro ständigt till trängsel besökta. Likaså de af Tor Aulin dirigerade folkkonserterna i Stockholm, gifna af Konsertföreningen med kommunalt understöd. Nu senast har Musikaliska Akademien på ett synnerligen

förtjänstfullt sätt gripit in för att med ett slag och med statens hjälp sätta Sveriges alla större kulturcentra i tillfälle att komma i åtnjutande af den symfoniska orkestermusiken medelst anställande å respektive platser af blandade orkestrar. Hvilken oerhörd betydelse detta kommer att ha för vårt folks andliga utveckling inses lätt af hvar och en, som haft tillfälle att iaktta den förfinande och förädlande inverkan musiken som regel utöfvar på en allmoige och på industriarbetare, hvilka under någon tid ofta kommit i tillfälle att i aktiv eller passiv form göra bekantkap med god musikkonst.

Själfr har jag haft det bästa tillfälle att iaktta musikens trollmakt under mitt samarbete med hembygdskörerna i Leksand och Mora. Hur många af dessa unga män och kvinnor ha ej gått 8 å 10 kilometer i regn och snöstorm för att delta i sångöfningarna, hvilka för det mesta räcka i tre eller tre och en half timmar. Leksandskörens öfningar förleden vinter började vid 9-tiden om kvällarna och slutade först mellan kl. 12 och 1, men trots allt sjöngo de hemvändande ännu på landsvägen med all kraft sina stämmor.

För mina körer är endast det bästa godt nog. De ha fått lära känna en del af vårt lands härligaste och värdefullaste folkvisor: de blomsterdoftande, sommarfagra *Vi ska' ställa till en roliger dans* och *Hör du unga Dora*, de manhaftiga *Domaredansen* och *Herr Peders sjöresa*, de tungsinta och tåredallrande *Jag ser uppå dina ögon* och *Flickan gick på ängen*, med flera; men främst af alla den underbara, dystra *Skön Anna*, med sin hemska och dramatiska stämning. Den klingar som en åldrig ballad. Dessa blodsdroppar från gamla Sveas sångarhjärta ha, med ett undantag, de båda Dalakörerna framburit i konstens heliga hostia till altarna i Leksands, Åls, Våmhus, Orsas och Rättviks kyrkor, och öfverallt ha de sköna sångerna blifvit mottagna med stor glädje och tacksamhet. Kyrkoherde Lindström i Ål ägnade vår konsert därstädes ett så varmt intresse, att han i egen person gick ut midt i natten att sätta upp affischer före konserten. I Våmhus, då Morakören efter ändad konsert var församlad i sakristian, inträdde den hetblodiga kyrkoherde Nordenstam och höll ett tal, flammande af hänförelse och förstående för den uppgift vi sökt fylla. Sådant är minnen för lifvet och manar till fortsatt arbete.

Sistlidna nyårsdag önskade jag framföra dessa sånger i Mora kyrka med biträde af Morakören. Då hvarje kyrkoherde är skyldig att öfva censur öfver den musik, som framföres i hans kyrka, skall program bifogas anhållan om att få förfoga öfver kyrkan. Så skedde äfven denna gång. Men då man berättat mig, att kyrkoherde Gustafsson i Mora hellre beskådade skioptikonföreställningar i sin kyrka än han där hörde Morakörens sång, insände jag, förutom körprogrammet, äfven ett enbart instrumentalt som reserv. Båda programmen biföllos: det instrumentala utan censur, men på körprogrammet strökos sju af de uppsatta nio folkvisorna. Där förbjödos *Flickan gick på ängen*, *Jag ser uppå dina ögon*, *Vi ska' ställa till en roliger dans*, *Och hör du unga Dora*, *Domaredansen*, *Skön Anna* och *Herr Hillebrand*.

Dessa sju folkvisors bortstrykande från programmet är det råaste och oförsyntaste öfverväld jag hittills bevittnat mot det anderkaste och skönaste vi äga i vårt land af musikalisk konst. Det är vår egen själ, vårt eget hjärta, arf från generationers generationer, kärnan, brännpunkten af folkets lyriska känslolif, där den öfvermäktiga känslan af sorg och glädje blef till sång och till sublim konst, som kyrkoherde Gustafsson med biträde af ett andligen örsoffadt och efterblifvet kyrkoråd utan vidare kastade på sophögen.

De båda ljusaste visorna, hvilka formligen stråla af naiv lifsglädje: Domaredansen och Vi ska' ställa till en roligere dans, har af O. D. sjungits opåtaladt till och med i Norrlandskyrkor, där den strängaste læstadianism varit härskande.

Denna tilldragelse i Mora är mycket att beklaga, ty den bildar en så skarp motsats mot tidens sträfvan att med konstens hjälp utveckla och höja mänskligheten till ett högre plan af andligt lif. Vi ha i början af denna uppsats påpekat, hur de styrande i de flesta civiliserade länder till fullo kommit på det klara med den musikaliska konstens betydelse för människans etiska uppfostran och hur svenska staten offrar stora summor för att komma bland de främsta. Icke höfves det väl då, att själasörjaren och kyrkans råd i Mora inta en särställning och, som här skett, visat sig som afgjorda motståndare till Morafolkets sedliga och moraliska utveckling.

Andra kam-
marens
utskotts
yttrande.

Andra kammarens första tillfälliga utskott uttalade sig i anledning af motionen sålunda:

»Den fråga, som motionären framfört, är utan tvifvel förtjänt af allvarlig uppmärksamhet. Arbetet för folkbildningens främjande genom populära föreläsningar och konserter, sådant det numera med statens understöd bedrifves, kräfver ofafvisligen tillgång på tillräckliga lokaler, och motionären har säkerligen rätt däruti, att för vissa fall och i vissa trakter, särskildt mångenstädes på landsbygden, sådana lokaler endast äro att finna i kyrkorna. I fråga om föreläsningar är detta kanske icke så ofta förhållandet, då dylika i regel väl icke kräfva och icke heller med fördel kunna hållas i så stora lokaler som kyrkorna, men i undantagsfall kan det säkerligen inträffa, att kyrkan skulle vara behöflig för föreläsningar; så vid sådana hembygdskurser, som motionären omnämner, då en synnerligen talrik publik kommer tillstädes, och så möjligen äfven någon gång i fråga om enskilda föreläsare, som locka ovanligt många åhörare. Oftare måste kyrkan vara behöflig och lämplig när det gäller det musikaliska folkbildningsarbetet, alltså konserter, och i synnerhet när konserterna gifvas af kör eller orkester. Vid sådana tillfällen kräfves ej blott utrymme, utan också tillfredsställande akustik, och bådadera erbjudas på många platser endast i kyrkorna. Att ett behof af kyrkornas tillgänglighet för folkbildningsarbetet sålunda förefinnes, anser utskottet obestriddigt.

Utskottet finner också, att detta behof kan och bör tillgodoses. Visserligen äro kyrkorna byggda och invigda för ett särskildt ändamål, den kristna gudstjänsten, och de böra uppenbarligen icke användas på något sätt, som strider mot denna deras bestämmeelse. Men erfarenheten visar, att numera inom vida delar af landet en åskådning trängt igenom, hvilken med allt erkännande af kyrkornas helgd icke finner något anstötligt däri, att de öppnas också för vissa profana ändamål. Konserter

af äfven icke direkt religiös natur hafva redan blifvit ganska vanliga, och ej så sällan förekomma föredrag, någon gång med diskussion; så hafva bl. a. landtbruksföredrag och landtbrukskurser (af dir. Rösiö) hållits i kyrkorna. Under de senaste veckorna hafva, enligt meddelanden i dagspressen, kyrkorna på en mängd håll tagits i bruk för kommunalstämmor, när inga andra lokaler befunnits tillräckliga (vid landstingsvalen). Ingenstädes har någon invändning förnummits mot en sådan upplåtelse, där den ägt rum. Själfva principen, att kyrkor kunna och böra upplåtas för folkbildningsändamål, både föredrag och konserter, torde under sådana förhållanden få anses erkänd.

Nu hafva emellertid fall inträffat, då dylik upplåtelse för dessa ändamål förvägrats, och motionärens framställning går ut på att för framtiden förebygga, att sådan vägran sker utan tillräckliga skäl. Med andra ord, han vill göra till bestämd och bindande regel för hela landet hvad som hittills mera spontant utvecklats på många håll, men icke på alla. Han tänker sig närmast, att detta syfte skulle förverkligas genom att »statsmakterna reglerande ingripa» och utfärda allmängiltiga bestämmelser om de fall, då kyrkorna ovägerligen skola upplåtas.

Härvid möter först den svårigheten, att i fråga om själfva rätten att disponera öfver kyrkorna, såvidt utskottet kunnat finna, mycken oklarhet är rådande. Motionären har omnämnt, att praxis hittills torde varit den, att kyrkoherden eller hans ställföreträdare ansetts själfskrifven att bestämma om kyrkans öppnande; han gör gällande, att kyrkoråd och kyrkostämma måste anses såsom »högre instans» i förhållande till kyrkoherden, men anför tillika, att denna instans i regel knappast kommit till användning. På rättsfrågan har han icke inlåtit sig. Om emellertid fasta regler för upplåtelsen skola kunna komma till stånd, måste uppenbarligen först och främst utrönas, hvilken rättsgrund som finnes för sådana regler. Utskottet har icke kunnat ingå i någon djupare undersökning af denna sak utan måste åtnöja sig med att anmärka, att just denna rättsgrund icke på tillfredsställande sätt framgår af gällande kyrkolagstiftning, och ej heller af den kyrkorättsliga doktrinen. Rätten öfver kyrkorna, så väl dispositionsrätten som den till grund för denna liggande eganderätten, synes icke vara i någon form verkligt fixerad. Inför den allmänna åskådningen torde väl kyrkorna — fränsedt särskilda undantagsfall — egentligen stå såsom församlingarnas egendom, och hela deras tillkomsthistoria ger stöd åt denna åskådning: de byggas och underhållas af församlingarna, och sedan urminnes tider hafva församlingarnas åligganden i detta stycke varit genom lag reglerade. Men församlingarnas eganderätt, om den erkännes, läser icke för-

hindra, att också det kyrkliga samfundet i sin helhet besitter en viss öfvervakande rätt rörande kyrkornas användning, och på grund af det svenska kyrkosamfundets ställning såsom statskyrka uppbäres denna rätt af både konung, riksdag och kyrkomöte. Huru nu dessa riksinstitutioners rätt kan vara afvägd i förhållande till församlingarnas, och huru den förra rätten fördelar sig mellan konung, riksdag och kyrkomöte, allt detta är spörsmål, som måste klargöras, innan någon reglering af kyrkornas upplåtelse kan komma till stånd.

Utskottet bör anmärka, att de enstaka förklaringar från Kungl. Maj:t i fråga om kyrkors användning, som anföras i vanliga framställningar i kyrkolagfarenheten, icke synas gifva någon verklig ledning för bedömande af själfva principfrågan om eganderätt och dispositionsrätt till kyrkorna. Ett kungligt bref af 1 juni 1780, vid hvilket en viss vikt blifvit fästad, torde sålunda vid närmare pröfning befinnas lämna denna principfråga i hufvudsak orörd; det innehåller ett utslag från Kungl. Maj:t med anledning af klagomål däröfver, att landshöfdingen i Kalmar län utlyst vissa sammankomster i kyrkorna, men detta utslag inlåter sig icke på något uttalande om själfva rätten öfver kyrkorna, utan nöjer sig med att ogilla å ena sidan landshöfdingens åtgärd att utlysa dylika sammankomster i kyrkorna, å andra sidan också prästerskapets försök att motsätta sig landshöfdingens befallning, öfver hvilken Kungl. Maj:t förbehåller sig allena pröfningsrätt. Lika litet upplysande är Kungl. Maj:ts utslag af den 9 nov. 1871, angående kyrkas upplåtande för kolportör; det ger åt hvarje kyrkoherde rätt att pröfva och bestämma, huruvida kyrka skall öppnas för kolportör, som där önskar hålla föredrag, men denna pröfning är naturlig redan ur den synpunkten, att kolportören ingriper på kyrkoherdens speciella ämbetsområde, den religiösa förkunnelsen, och den säger i och för sig intet om rätten att för öfrigt upplåta kyrkorna.

Under sådan oklarhet rörande äganderätt och dispositionsrätt till kyrkorna kan utskottet svårligen göra något yrkande på reglerande bestämmelser för deras upplåtande. Själfva rättsgrunden för sådana bestämmelser måste först gifvas, innan man kan bedöma, i hvilka former dylika bestämmelser skulle kunna träffas, och hvad de lämpligen skulle kunna innehålla.

I nära samband med den rättsliga oklarheten står en annan omständighet, som enligt utskottets mening likaså manar till varsamhet gent emot tanken på en reglering af kyrkornas upplåtelse. Uppfattningen af hvad som är eller icke är förenligt med kyrkans helgd kan vara ganska olika inom olika landsdelar. Motionären säger med rätta,

att hvad som icke är profanerande på ett ställe ej heller är det på ett annat. Men här måste dock någon hänsyn tagas också till hvad som inom hvarje församling *anses* vara profanerande. Kyrkans användning är alltid en grannliga sak, i hvilken just vederbörande församlings åskådning måste hafva mycket att betyda, så mycket mer som församlingen betraktar kyrkan såsom sin särskilda egendom. Att föranstalta en sådan reglering af kyrkornas upplätelser, som icke lämnar församlingen någon möjlighet att göra sin uppfattning gällande, kan näppe- ligen vara lyckligt.

Slutligen måste utskottet anse, att de antydningar, hvilka motio- nären — visserligen utan att framställa några bestämda förslag — framlägger om sättet att åt vissa myndigheter uppdraga en gransknings- rätt i fråga om föreläsningar och konsertprogram, också kunna tjäna att bestyrka, huru vanskligen en reglering måste blifva. Om Musikaliska akademien skulle vilja åtaga sig att censurera populära musikprogram ur rent musikalisk synpunkt, så lär det väl vara ganska osannolikt, att den också vill åtaga sig en censur, som skall afgöra hvad som lämpar sig i kyrkorna på olika håll inom landet. Och en granskning af föreläsningarna, vare sig man vill lämna den åt universitetens före- läsningabyråer eller åt folkbildningsförbundet, lär svårigen kunna sträcka sig längre än till ämnets värde i och för sig och föreläsarens kapacitet; ämnets och föreläsarens lämplighet för en kyrka torde vara ett spörsmål, som dessa institutioner svårigen vilja åtaga sig att be- handla.

Af dessa grunder håller utskottet före, att bestämda reglerande föreskrifter om de fall, i hvilka kyrkorna skola öppnas, icke kunna åt- minstone för närvarande tillrådas. Vissa åtgärder, som utan fråga äro behöfliga för att befordra kyrkornas tillgänglighet, torde likväl på annat sätt kunna komma till stånd. Utskottet föreställer sig, att därest frågan af Kungl. Maj:t upptages, Kungl. Maj:t i första rummet lär föranstalta en utredning om själfva rätten till disposition öfver kyrkan. Hvilka anstalter som sedan kunna vidtagas, torde komma att i åtskilligt bero på det resultat, hvartill den rättsliga utredningen leder. Utskottet vill för sin del endast uttala, att i hvarje fall klara och uttryckliga be- stämmelser måste gifvas angående hvem som eger att upplåta kyrkan. Skulle därvid, såsom bl. a. af många praktiska skäl torde vara nöd- vändigt, denna befogenhet i första hand tillerkännas pastor i försam- lingen — i öfverensstämmelse med hittillsvarande praxis —, så bör också uttryckligen fastslås, att i de fall då han icke vill lämna tillståndet på sitt ansvar, saken kan och skall ofördröjligen öfverlämnas till afgörande

af kyrkorådet eller i sista hand kyrkostämman. Detta kräfves af hänsyn till den församlingen tillkommande rätt, hvarom ofvan ordats. Vid sidan af detta ordnande af formerna för upplåtelsen kunde Kungl. Maj:t på ett eller annat sätt fästa församlingarnas och prästerskapets uppmärksamhet på det önskvärda i kyrkornas upplåtelse för folkbildningsändamål, där sådant befinner behöfligt, äfven om Kungl. Maj:t med hänsyn till församlingarnas rätt icke finner sig kunna eller böra utfärda något direkt åläggande.»

På grund af hvad sålunda anförts hemställde utskottet, »att Andra kammaren, med anledning af herr Starbäcks motion, ville för sin del besluta, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, hvilka anstalter som må kunna träffas för att befordra kyrkornas tillgänglighet för folkbildningsarbetet, i den mån sådant vore behöfligt och med kyrkornas helgd förenligt, samt, därest verkställd utredning därtill gifve anledning, för Riksdagen framlägga förslag i frågan».

Såsom synes antog Andra kammaren icke utskottets förslag oförändradt utan beslöt, att skrifvelsen därutöfver skulle innefatta en anhållan om utredning beträffande dispositionsrätten till kyrkorna.

Första kam-
marens
utskotts
yttrande.

Motionären medgifver, att det »sedan långa tider tillbaka varit allmänt brukligt, att kyrkorna användts vid konserters hållande och under senare år äfven på sina ställen upplåtits för föreläsningar». Andra kammarens utskott erinrar tillika, hurusom »erfarenheten visar, att nu mera inom vida delar af landet en åskådning trängt igenom, hvilken med allt erkännande af kyrkornas helgd icke finner något anstötligt däri, att de öppnas också för vissa profana ändamål», i det att konserter af äfven icke direkt religiös natur där redan blifvit ganska vanliga och ej så sällan där förekomma föredrag, någon gång med diskussion, samt att under senaste tid kyrkorna på en mängd håll tagits i bruk för kommunalstämmor, när inga andra lokaler befunnits tillräckliga. »Själftva principen», säger utskottet, »att kyrkor kunna och böra upplåtas för folkbildningsändamål, både föredrag och konserter, torde under sådana förhållanden få anses erkänd».

Men har erfarenheten gifvit vid handen, att denna princip redan är erkänd, då synes det utskottet kunna med skäl ifrågasättas, huruvida den omständigheten att tilläfventyrs i ett eller annat enstaka fall

sådan upplåtelse förvägrats, där den kanske hellre bort medgifvas, må föranleda, såsom motionären önskar, att »statsmakterna reglerande ingripa» i syfte att stifta en allmängiltig lag, »enligt hvilken kyrka skall upplåtas för sådant ändamål, som tjänar folkbildningen.» Motionären erkänner, att känslan af att kyrkan ej på något sätt får profaneras bör inom vissa gränser respekteras; men då han drifver den satsen, att hvad som icke är profanerande på ett ställe icke heller är det på ett annat, synes han ej taga tillbörlig hänsyn till den omständigheten, att uppfattningen om hvad som är profanerande, hvad som är eller icke är förenligt med kyrkans helgd betydligt växlar hos olika personer och inom olika landsdelar. I själfva verket torde frågan härom vara af den grannliga natur, att vid afgörandet synnerlig hänsyn bör tagas till hvad som *anses* på den ort, saken för tillfället gäller, vara förenligt eller icke förenligt med kyrkans helgd. En allmängiltig lag med syfte att åstadkomma enhetlighet för hela riket beträffande kyrkornas användande för profana ändamål skulle sannolikt på många håll framkalla stort missnöje, så snart bestämmelserna funnes ej vara fullt lämpade efter uppfattningen på orten. Den nyss antydda principen torde kunna upprätthållas och, därest så finnes behöfligt, än vidare utvecklas utan statsmakternas ingripande, hvaremot en allmängiltig lag säkerligen blefve till hinder för utvecklingen, enär den omöjliggjorde att i hvarje särskildt fall rätta handlingssättet efter uppfattningen på platsen. Utskottet håller fördenskull före, att någon lagstiftning i ämnet åtminstone för närvarande hvarken är behöflig eller lämplig.

Men om man också härutinnan kan hysa en motsatt uppfattning, synes tanken på att lagstifta i ärendet böra öfvergifvas, när man ser, huru motionären tänkt sig, att eventuella stadganden i saken skulle vinna tillämpning. Han föreslår i det afseendet, att åt vissa myndigheter skulle uppdragas »granskningsrätten af sådan verksamhetsbeskaffenhet, som för sitt ändamålsenliga framträdande fordrade kyrkornas upplåtelse». Han antyder därvid, att Musikaliska akademien skulle vara rätt forum att afgöra frågan om ett musikaliskt programs lämplighet, och att föreläsningarnas bedömande lämpligen kunde uppdragas åt universitetens föreläsningsbyråer eller folkbildningsförbundets styrelser. Hade dessa institutioner uttalat sitt gillande, skulle, enligt motionärens förmenande, vederbörande anordnare af konsert, föreläsning eller kurser »äga ovägrerlig rätt att härför få kyrkan upplåten». Utskottet instämmer till fullo i hvad Andra kammarens utskott uttalat rörande vanskligheten af dessa antydda utvägars anlåtande för att afgöra, hvad som lämpar sig i kyrkorna på olika håll inom landet.

Skulle allmänna fasta regler för kyrkornas upplåtande till profana ändamål komma till stånd, måste de sannolikt, för att icke framkalla missnöje, hållas så begränsande, att de i själfva verket ofta komme att verka inskränkande på den användning, som kyrkorna, där så verkligen funnits behöfligt, redan nu mångenstädes hafva ej blott för folkbildningsarbetet utan äfven för vissa andra ändamål af allmänt intresse. Anses åter sådana allmänna regler ej för närvarande önskvärda, torde anledning saknas att nu verkställa någon fullständigt fristående utredning rörande dispositionsrätten till kyrkorna.

På grund af hvad nu anförts får utskottet hemställa,

att Första kammaren icke måtte biträda Andra kammarens i ämnet fattade beslut.

Stockholm den 21 maj 1910.

På utskottets vägnar:

H. BIÖRKLUND.